

УДК 321(470+571) «312»

О. М. Салтан

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ РОСІЇ

Стаття висвітлює окремі аспекти сучасної економічної та воєнно-політичної ситуації в Російській федерації, що є безпосереднім результатом закінчення «холодної війни».

Ключові слова: геополітика, локальні конфлікти, наддержава, НАТО.

Статья освещает ряд составляющих современной экономической и военно-политической ситуации в Российской Федерации, которая сформировалась в результате окончания «холодной войны».

Ключевые слова: геополитика, локальные конфликты, НАТО, сверхдержава.

The article lights up the row of constituents of modern economic and military-political situation in the Russian federation which was formed as a result of completion of «cold war».

Key words: geopolitics, local conflicts, NATO, supercountry.

Постановка проблеми. Еволюційний розвиток історії на нашій планеті призвів до доленосних змін на Євразійському континенті, де протягом 69 років існувала одна з наддержав – СРСР. Самоліквідація Радянського Союзу сприяла не тільки закінченню періоду «холодної війни», а й створила цілий комплекс проблем в усьому світі,

який, безперечно, стосується всіх і кожного, адже навіть другорядні країни котрі входили в орбіту політики великих держав, досить часто ставали частиною непростих соціально-економічних та політичних процесів, що безпосереднім чином впливали на їхню долю.

Від подальшого розвитку поставторитарної Росії в значній мірі залежить внутрішньо – та зовнішньополітичний розвиток сусідніх країн,

однією з яких є Україна, що робить дану проблему надзвичайно актуальною, адже подальший розвиток Російської Федерації визначає і буде визначати майбутнє країн на всьому пострадянському просторі.

Аналіз актуальних досліджень. Новітня історія Росії і СНД привертала і привертає увагу сучасних істориків та політологів. Якщо перші аналізують витоки і сам факт історичних змін кінця ХХ – початку ХХІ ст., то другі намагаються скласти аналітико-політичний прогноз майбутнього на тлі перспектив суспільно-політичного розвитку. Сталої концепції еволюції країн колишнього СРСР поки що не існує і тому будь-які дослідження даної проблеми носять аналітичний характер з елементами політичного футуризму.

Найбільш фундаментальним дослідженням непростих соціально-економічних та політичних процесів в Євразії (ключове місце в яких відводиться США ЄС і Росії) слід вважати наукову монографію З. Бжезінського «Велика шахівниця. Панування Америки та його геостратегічні імперативи» [4], в якій чітко прослідковується концепція монополярності сучасного світу, в якому існує ніби «чорна дірка», яка алегорично отожднюється з Росією і країнами СНД, що можуть стати джерелом майбутніх європейських та світових катаклізмів.

Серед розмаїття наукових публікацій російських вчених (при мізерній кількості сучасних історичних монографій) слід відмітити роботи: О. Арбатова [1], Н. Кісовської [7], І. Корольова [8], В. Кудрова [10], У. Шермана [17] тощо [3, 6]. Автори цих статей подають аналіз економічного розвитку Росії в останні роки з урахуванням складних економічних, інтеграційних та дезінтеграційних процесів сучасності.

Воєнно-політичні тенденції розвитку Російської Федерації, проблеми збереження ядерної зброї, а також аналітико-прогнозуючі тенденції російської дійсності висвітлені в роботах Баталова Е., Кременюка В. [2], Борисова В., Фарамаяна Р. [5, 17], Молочкова С. [11] тощо [12-16].

Головна фабула цих наукових праць стосується загальної проблеми: «чи можна вважати Росію реальною, або перспективною наддержавою, в контексті можливого рецидиву геополітичного протистояння?»

Метою даної статті є спроба узагальнити погляди деяких російських науковців стосовно новітнього розвитку Російської Федерації на сучасному етапі, визначивши перспективи її політичного статусу, в контексті монополярного облаштування світової політичної системи.

Виклад основного матеріалу. Економічні чинники розвитку будь-якої держави завжди ві-

дігравали і відіграють найбільш пріоритетну роль. Не виключенням є і Росія, яка володіє могутнім економічним потенціалом успадкованим від СРСР. Російська Федерація є однією з країн великої вісімки, але в той же час її економічний розвиток протікає досить повільно, тому сучасну Росію не слід вважати капіталістично розвинутою країною. Згідно концепції економічного розвитку російських вчених, зокрема професора Володимира Кудрова: «Росія – країна що розвивається, яка займає 9-те місце в світі по загальному обсягу ВВП і знаходиться в п'ятому десятку країн по ВВП в розрахунку на душу населення» [10, с. 17].

Дезінтеграційні процеси 1990–1991 рр., які виникли в результаті розпаду СРСР призвели не тільки до порушення традиційних економічних зв'язків, але й позбавили Росію джерел сировини та ринків збуту. Планова економіка Російської імперії та СРСР носила загалом колоніальний характер. Всі союзні республіки виконували функції аграрно-сировинних додатків, які виступали в ролі економічних донорів РРФСР. Порушення економічної рівноваги і створення на Заході та Півдні Російської федерації незалежних держав створило певні транзитні труднощі для російських товарів, що, в свою чергу, обумовило загальний економічний спад в країнах СНД.

Зважаючи на чималий зовнішній борг Росії і СРСР слід відмітити, що цей фактор серйозно обтяжує її економічний розвиток не зважаючи на успадкування всіх активів, пасивів, золотого, алмазного фондів та закордонної власності колишнього СРСР. І в той же час саме успадковане, сприяло більш ефективному розвитку російської економіки на початковому етапі незалежності.

Економіка СРСР носила чітко виражений директивно-плановий характер і, на жаль, правлячі еліти радянських республік (а також постноменклатурна еліта Росії) не вміли здійснювати ефективне керівництво економічними процесами в ринкових умовах, а тим більше в умовах самостійного економічного існування.

Як зауважив професор Кудров: «Приблизно з 1979 по 1999 р., тобто протягом 20 років економічного зростання в нашій країні практично не було, і тільки в останні три роки йде нарощування об'ємів виробництва та залучення в економіку країни інвестицій» [с. 15].

Економічні експерименти в Росії (шокова терапія Єгора Гайдара, процес приватизації Анатолія Чубайса, тощо) фактично зазнали краху. Адже вищеназвані реформи (з врахуванням девальвації карбованця внаслідок світової еко-

номічної кризи 1998 р.) лише частково поліпшили матеріальний стан росіян, сприяючи перерозподілу власності в державі серед нових олігархів, які стали новою політичною елітою. Тобто як на початку 90-х рр., так і тепер відбувається інтенсивний процес розкрадання державних надбань, який завуальований під поняття приватизації, а з історичної точки зору трактується владою як етап первинного накопичення капіталу. Епоха Єльцина – найбільш сприятливий період для реалізації цих задумів. Негативним фактором цих процесів було те, що відбувалась загальна криміналізація країни і поступова еволюція влади у напрямку формування плутократії.

Як заявив віце-прем'єр міністр РФ В. Потанін: «15 найбільших компаній та банків контролюють 70% російської економіки» [8, с. 48].

Російські олігархічні кола займають чітко виражену антипатріотичну позицію. Вони мало зацікавлені в розвитку національної економіки, яка страждає перш за все від мізерного інвестування власними владними структурами. Економічні негаразди та непевна економічна ситуація стримують процес асигнування більшості галузей.

«В свою чергу, російський капітал продовжує витікати з Росії в сумі 17 млрд. дол. (2001 р.). Знаходячись як правило в іноземних банках, чекає поліпшення умов для підприємницької діяльності в нашій країні», – резюмує професор Кудров [10, с. 16].

Не зважаючи на негативні аспекти економічного розвитку, влада все ж таки здійснює номінальні реформаторські заходи з метою підтримання певної соціальної стабільності, що повинна сприяти електоральній підтримці політичних процесів в державі. Сучасну економічну ситуацію в Росії не слід вважати «застійною», або стагнаційною, але темпи економічного розвитку позбавляють її шансу ввійти в плеяду економічно розвинутих країн світу і тим самим відродити статус наддержави.

Згідно з даними академіка Олексія Арбатова: «На кінець 90-х років доля розвинутих держав в світовому ВВП розподілились наступним чином: США – 21%, Західна Європа – 20%, Китай – 12,5, Японія – 7,5%, а Росія – всього 2,4%. Розрахунки показують, що згідно прогностичним дослідженням Інституту світової економіки та міжнародних відносин Російської академії наук (далі ІСЕМВ РАН – О.С.), в рамках поглиблення регіональної економічної інтеграції на 2015 р. США будуть володіти 18 % від світового ВВП, Західна Європа – 16 %, Китай – 16,5 %, Японія – 5,5 %, Росія, за умови щорічного економічного

зростання в 5-6 % підвищить свою долю до 3 % світового ВВП» [1, с. 9].

Економічна структура російської економіки досить неоднорідна. Країна розташована в різних кліматичних поясах, неосяжні географічні простори – все це створює певні перепони для функціонування економіки як єдиного організму. Головні підприємства і провідні галузі російської економіки сконцентровані, в основному, в європейській частині країни. Сибір і прилеглі до нього регіони існують за рахунок продукції, яка завозиться сюди з західної частини держави, або з-за кордону, що робить їх залежними від державних дотацій. В той же час Сибір є невичерпним джерелом стратегічно важливих корисних копалин (нафта, газ, вугілля, кольорових металів тощо), які складають більшу частину російського експорту.

«Згідно існуючих даних доля Росії (в середині 90-х рр. XX ст.) в світових запасах нафти складає 13–15%, природного газу – 42%, вугілля – 43%», – вважає професор Анатолій Пороховський [15, с. 5].

Стратегічний запас сировини робить Росію однією з найбагатших країн світу. Як не дивно, адже саме продаж корисних копалин є основою економічного буття сучасної Росії і дозволяє їй не тільки диктувати свої умови сировинно бідним сусідам, а й залучати до країни іноземні інвестиції.

«На світовий ринок Росія постачає сировину і особливо енергоносії, які складають 45 % її експорту», – наголошує Микола Загладін [7, с. 15].

Однак іноземні інвестори ведуть вельми прагматичну політику. Вкладаючи кошти перш за все в перспективні промислові галузі, вони зацікавлені в отриманні швидких надприбутків за умови високих процентних позик, що ставить Росію в певну економічну залежність від економічно розвинених західних країн. Перспективи економічного розвитку Росії досить туманні. З одного боку співпраця з впливовими країнами світу та світовими організаціями відкриває широкі перспективи для майбутньої величі країни, перетворенню її в стабільний політичний регіон. З іншого боку недосконалість законодавства, державного управління, корумпованість вищих ешелонів влади, можуть викликати появу маргінальних тенденцій і відкинути Росію на периферію історії.

«Враховуючи специфіку російської економіки та структуру її експорту, доля РФ в світовому торговому обороті буде складати не більш ніж 1,5%, в сукупних іноземних інвестиціях близько 1%, а в військовому експорті максимум 8–10%. В той же час повні платежі по

боргам найближчих 10 років будуть становити 60–80% розхідної частини федерального бюджету, а відмова виплачувати борг (суверенний дефолт) означав би повну фінансову ізоляцію і, фактично, торговельне ембарго», – підкреслює академік Арбатов [1, с. 21-22].

Непроста економічна ситуація в Росії потребує якнайшвидшого реформування. Реформи потрібні не тільки як засіб від можливих революційних потрясінь, а й відповідь на виклик історії, що дала можливість їй переродитись і стати однією з цивілізованих країн світу.

Складовою політичної могутності країни завжди був рівень її воєнних досягнень, тобто здатність (в разі необхідності) вести ефективні бойові дії, здатні забезпечити перемогу над противником, або диктувати свої умови, з позиції сили, в мирний час.

Багатогранність даної проблеми являє собою складний комплекс воєнних чинників, найважливішим з яких в наш час є наявність ядерної зброї. Адже саме вона, точніше її кількість та ефективність визначають воєнні можливості країни. В ході холодної війни СРСР накопичив значний військовий арсенал, утримання якого вимагало колосальних бюджетних коштів. Величезна і надпотужна воєнна машина СРСР поглинала більшу частину ВВП, що призвело до зatoryжної економічної кризи і розпаду держави. Росія стала спадкоємицею Радянського Союзу взявши на себе більшість економічних зобов'язань перед західними кредиторами і зберегла ядерний потенціал.

Наявність величезних збройних сил поряд з перевагами має також і суттєві недоліки, адже утримання ВПК справа досить дорога і мирні галузі економіки вимушені недотримувати фінансові ресурси необхідні для ефективних реформ. Це може стати причиною економічного колапсу і фатальна доля СРСР є яскравим прикладом цього. Усвідомлюючи небезпеку, російська влада вдалася до скорочення воєнних витрат. «Сьогодні Росія все ще має третю за чисельністю армію в світі (після Китаю та США), не зважаючи на її трьохкратне скорочення до 1,2 млн. чол. В кінці 80-х рр. Це призводить до втрати боєготовності і боєздатності армії і розвалу ВПК (доля нових озброєнь і техніки вже скоротилась до 20%, а через 5 років впаде до 5%, тоді як в розвинутих країнах вона складає 50-60%). Але навіть при воєнному бюджеті на рівні 3,5% ВВП, ці потреби можна задовольнити тільки за рахунок згортання витрат на СЯС, що протягом 15-16 років приведе Росію до рівня другорядних ядерних країн і позбавить її особливого статусу в глобальному стратегічному

балансі в переговорах з США», – зауважує Арбатов [1, с. 23].

Треба сказати, що сучасні стандарти наддержави передбачають наявність високих військових технологій (зброї масового знищення), здатних зупинити будь-яку армію. Суперництво в цій сфері між СРСР та США визначало характер «холодної війни», перемогу в якій (на думку радянських керівників) можна було отримати не тільки за рахунок реальної перемоги, а й завдяки ядерному шантажу, ефективність якого визначалась кількістю ядерних ракет. Росія, з її імперськими амбіціями, прагне відновити свій колишній статус і знову перетворитись в одну з наддержав світу. Прагнучи до миролюбної біполярності в системі міжнародних відносин, вона намагається не стільки збільшити кількість ядерної зброї, скільки модернізувати вже існуючий ядерний потенціал країни. Кількість якого в наш час не розголошується. Проблема ядерної зброї є досить серйозною проблемою як сьогодні, так і майбутнього. Побоювання США щодо розтікання ядерного потенціалу СРСР (внаслідок його розпаду) не виправдалися. Співвідношення ядерних сил і ядерних витрат Росії і США являє собою деякий дисбаланс, викликаний, насамперед жалюгідним станом російської економіки.

Підтримка ядерного комплексу в 1998 році обходиться Вашингтону в 35 млрд. дол. Росія ж витрачає на утримання ядерного комплексу приблизно 10% своїх оборонних витрат. Цих грошей (3 млрд. дол.) не вистачає ні на утримання, ні на знищення ядерних зарядів. У кількісному підрахунку це виглядає так. У Сполучених Штатах сьогодні є приблизно 12000 боеголовок, з них більш 8400 знаходиться у військах, 2300 – у резерві (складське збереження) і 1300 найкращих готуються до демонтажу на підприємствах міністерства енергетики. Стратегічні сили США нараховують 7500 боеголовок, що розміщені на 550 МБР, 408 балістичних ракет підводних човнів (далі БРПЧ – О.С.) (18 підводних човнах і 92 бомбардувальниках). Пентагон може зберегти ці сили, не порушуючи договір СНО-1, оскільки по його правилах заліку один бомбардувальник, що може нести до 20 бомб і крилатих ракет, зараховується як одна боеголовка. Крім того, в американців є приблизно 850 тактичних ядерних бомб і близько 400 складованих боеголовок для крилатих ракет морського базування. Обопільні умови про скорочення озброєнь кардинальним образом не можуть змінити ці цифри, що ставлять США в розряд ведучої ядерної держави.

Іншою виявиться ситуація в Росії, оскільки до 70% наших стратегічних систем уже перевершили розрахункові терміни служби. Відповідно до американських оцінок, стратегічні ядерні сили Росії до кінця наступного десятиліття скоротяться в 2–3 рази. Як вважають американці, кількість МБР у нас скоротиться з 750 до 500–400, БРПЧ – з 384 до 176, важких бомбардувальників – з 70 до 30–40. У цілому на цих засобах можна буде розмістити максимум 2000 боєголовок.

«При нинішньому рівні фінансування стратегічні ядерні сили Росії скоротяться в 2010р. до рівня приблизно в 1000 боєголовок: не більш 200–300 МБР, 5–6 підводних човнів і 10–15 бомбардувальників», – зазначає професор ІСЕМВ РАН Сергій Рогов [16, с. 15–16].

Як це не парадоксально, але саме наявність у Росії ядерної зброї, а також фактор геополітичного впливу на 1/6 євразійського континенту змушують інші країни рахуватись з нею і виробляти особливу тактику гнучкого компромісу у відносинах з нею.

Голова комітету палати представників по науці, космосу та техніці Дж. Браун ще в 1993 р. заявив: «США слід прийняти нову модель міжнародного співробітництва... Зараз наступив період великих можливостей у відносинах з росіянами, тому, що вони голодні, скупі і в той же час володіють науково-технічними центрами світового рівня, які могли б бути корисними для нас. Якщо ми дозволимо їм розвалитись, розгубити їх наукові та технічні ресурси, вони не будуть допомагати нікому, включаючи нас і самих себе» [18, с. 56].

На відміну від СРСР сучасна Росія не вдається до «ядерної дипломатії». Досить виважена позиція з цього питання стосується скоріше стратегії, а не тактики його використання.

«Хоча Росія є державою яка володіє ядерною зброєю і всіма іншими параметрами необхідними для того... що б претендувати на роль наддержави», такі претензії, на думку генерала Манилова, навряд чи будуть реалізовані: «Так як Росія більше семи десяти років страждала від відсутності демократії, вона свідомо і добровільно відмовляється від будь-яких претензій на те, щоб бути еталоном суспільного розвитку для всього людства» [17, с. 47].

Оборонна функція російських стратегічних ядерних сил (СЯС) пояснюється відмовою від гонки озброєнь (договори по ПРО 1972 р., СНО –1, СНО–2) з одного боку і втрата нею тактичних ядерних плацдармів (розпад СРСР) з іншого. Тому в наш час мова йде не про збільшення і вдосконалення, а про збереження ядерної зброї РФ.

При самому оптимістичному варіанті швидкого економічного росту (5–6% щорічно) і виділення асигнувань на оборону не менш ніж 3,5% російського ВВП (зараз 2,6%) Москва буде, в принципі, здатна зберегти статус однієї з двох ракетно-ядерних держав і через 10–15 років. Це означає підтримувати свої стратегічні ядерні сили та їх систему управління та інформаційного забезпечення на рівні СНО – 1 – 6000 боєголовок при розгортанні в США національної ПРО або на рівні СНО – 2 (3000 боєголовок) при збереженні нинішніх обмежень на ПРО по Договору 1972 р., – зазначає професор Рогов [16, с. 16].

Відставання по ракетах є причиною млявої міжнародної політики Росії. Її сподівання на ООН і ОБСЄ не виправдали себе. Необхідно чітко усвідомити, що світова політична ініціатива належить сьогодні США, які через НАТО диктують свої умови країнам – ізгоям американської політики. Заслугує на увагу той факт, що Сполучені штати про свій намір в односторонньому порядку вийти з договору по ПРО 1972 р. Ця акція може ускладнити міжнародну обстановку і викликати «реанімацію» «холодної війни».

Вихід з договору по ПРО 1972 р., підкреслював виконавчий директор канадського відділення організації «Грінпіс» П. Тебанс, може призвести до нової гонки ракетно-ядерних озброєнь в Азії, перш за все в Китаї, за яким підуть Індія а потім і Пакистан [12, с. 47].

Чи усвідомлює це Вашингтон, сказати важко. У всякому разі Росія здатна себе захистити і дати відсіч агресорові навіть при наявності застарілих видів ядерних озброєнь.

Як зауважив співробітник ІСЕМВ РАН, Сергій Молочков: «Якщо договір по ПРО 1972 р. буде анульовано (американцями), то Росія та інші учасники договорів СНО-1, СНО-2 та інших міжнародних домовленостей, які базуються на договорі по ПРО 1972 р., будуть вільні від будь-яких обов'язків. Це, в свою чергу, дозволить Росії встановити на свої МБР замість однієї ядерної боєголовки, багатозарядні боєголовки, які зроблять будь-які системи ПРО неефективними в найближчі 50–100 років» [с. 40].

Деякі колишні радянологи думають, що така нова Росія буде не безпечнішою, ніж Радянський Союз, який все-таки дотримувався правил гри в рамках «холодної війни», і до того ж знаходився в останні десятиліття свого існування під владою старіючої еліти, не схильної йти на відкриту конфронтацію з Заходом

Спираючи на багатовікові традиції і величезний багаж історичної спадщини, Росія являє

собою посттоталітарну державу з нестабільною економікою і другим у світі ядерним багажем. Для Америки ця нова і геополітична ситуація, що заходить у глухий кут, є серйозним викликом. З іншої сторони західні вчені і публіцистів розглядають Росію як слабку державу, яка заплуталась у рішенні своїх внутрішніх проблем. Цьому напрямку російської політики надається пріоритетне значення.

Вплив Росії в країнах ближнього зарубіжжя велике. Країни далекого зарубіжжя в принципі знаходяться поза сферою впливу російської політики. У цій ситуації Росія виступає як держава з величезним багажем протиріч і проблем, сильно обмеженим у геополітичному плані. Росія перетворилася в стурбовану національну державу, що має цілий комплекс серйозних зовнішньополітичних проблем, у виді національних конфліктів і зіткнення інтересів у сфері політичного і стратегічного впливу.

Сильна обмеженість Росії в географічному і геостратегічному масштабі викликає цілком адекватну реакцію з її боку стосовно сусідніх держав, а також країнам далекого зарубіжжя. Радянський Союз, що виник у 1922 році, протягом усієї своєї історії всіляко прагнув до розширення. Теорія світової революції, що була по суті однією з форм боротьби за світове панування, припускала комплекс мір і дій, спрямованих на проведення загальної макромасштабної інтеграції загальнопланетного характеру в рамках однієї ідеології, а з нею і формаційної моделі. Ця теорія була фактично презумпцією невинності, що виправдує які-небудь зовнішньополітичні кроки радянської держави.

Протягом більш ніж 70-літнього свого існування СРСР прагнув розширити свої кордони, перетворюючи нові і нові території в союзні республіки, або в країни народної демократії, створюючи тим самим єдиний соцтабір, визначна роль у якому належала Росії за умови формальної рівноправності регіонів.

Міждержавна напруженість, викликана подіями «холодної» війни, змусила Радянський Союз перейти до оборонної ініціативи, відгородившись від цивілізованого світу «залізною завісою». Виходячи зі стратегічних оборонних програм СРСР, у ряді європейських і азійських республік і держав були розміщені радянські війська, військові бази, а також ядерні ракети. Були створені так названі оборонні пояси: у східноєвропейських державах розміщалися війська першого ешелону, у союзних республіках Прибалтики, Закавказзя, Середньої Азії, України, Білорусії, Молдавії, а також у ряді російських регіонів – війська другого ешелону. Таким чином, Росія являла собою як би

геополітичний «бутерброд» і була захищена як у військовому, так і в геополітичному плані.

«З розпадом Радянського Союзу Росія стала сильно уразливою, що й обумовлює її інтеграційні прагнення стосовно країн так званого ближнього зарубіжжя. Ближнє зарубіжжя стало коротким формулюванням захисту політики, основний акцент якої буде зроблений на необхідність відтворення в межах геополітичного простору, що колись займав Радянський Союз, деякої життєздатної структури з Москвою як центром, що приймає рішення», – підкреслює відомий американський політолог Збігнев Бжезінський [4, с. 128].

Розширення НАТО на Схід і приєднання Чехії, Польщі й Угорщини викликають серйозну стурбованість з боку Росії. Колишні країни Варшавського договору роблять свій вибір на користь Заходу, заздалегідь погоджуючись із усім тим, що їм пропонують. Подібний розвиток подій фактично ліквідує один з геополітичних поясів, роблячи НАТО найближчим сусідом Росії. Природно, що все це йде найчастіше в розріз з корінними інтересами Росії, яка досить довгий час домінувала у цьому регіоні. Як наслідок ці держави знаходяться «в автономному режимі плавання», їхній дрейф визначає напрямок вітру що дме або зі Сходу, або з Заходу.

Фактично, жодна держава не домінує в цьому регіоні. У цій ситуації чітко просліджуються імперські настрої Росії, підкріплені теорією пан слов'янзму. Російське зовнішньополітичне співтовариство вважає неприйнятним «однополюсний світ під керівництвом США» і бачить ознаки створення такого світопорядку навколо Росії. Отже, Росія повинна бути тепер «великою державою» і однією з опор багатополусної системи міжнародних відносин.

Москва як і раніше виходить з того, що основою європейської (євроатлантичної) безпеки може бути в першу чергу розформоване ОБСЄ, найбільш сильною стороною, якого являється нормативна діяльність.

Західні держави пропонують інший варіант, що представляє собою розширене партнерство країн і міжнародних організацій. Напевно, тому в становлення нової системи європейської безпеки реально вносять (чи, принаймні, повинні це робити) свій внесок і Росія, і НАТО, і ОБСЄ, і Рада Європи, і Європейський Союз, і «партнерство заради миру», і Рада євроатлантичного партнерства, і Договір про скорочення звичайних озброєнь у Європі, і Угода по нормам довіри, тощо. Які, власне кажучи, у сутності, і створюють структури європейської безпеки.

Взаємодія ж НАТО й ОБСЄ носить концептуально-гіпотетичний характер. Незважаючи на кількаразові проекти про пріоритетну роль ОБСЄ в Європі, НАТО продовжує своє розширення на Схід, викликаючи тим самим серйозну стурбованість Росії.

У цих умовах Росія має три альтернативи. Перша полягає в тому, щоб, використовуючи виникаючі можливості (а спокусу чимало), відновити образ зовнішнього ворога в особі НАТО; це допоможе переключити увагу суспільства з проблем внутрішніх на зовнішні, створюючи тиск для стабілізації ситуації в країні. Друга – нічого не робити, надавши ходу подій визначати характер відносин із Заходом (НАТО). Третя – інтенсифікувати взаємодію з НАТО в усіх напрямках, використовуючи досвід і міць Заходу, натовські гарантії безпеки для того, щоб прискорити модернізацію країни. Перша альтернатива вже була використана – і безрезультатно – у роки «холодної війни». Друга – у ході безперспективної боротьби проти розширення НАТО. Залишається випробувати третю.

Проблема ядерної зброї є досить серйозною проблемою як сьогодні, так і майбутнього. Побожування США щодо розтікання ядерного потенціалу СРСР (внаслідок розпаду) не виправдалися. Співвідношення ядерних сил і ядерних витрат Росії і США являє собою деякий дисбаланс, викликаний, насамперед жалюгідним станом російської економіки.

Обопільні умови про скорочення озброєнь кардинальним образом не можуть змінити ці цифри, що ставлять США в розряд провідної ядерної держави. «Іншою є ситуація в Росії, оскільки до 70% наших стратегічних систем уже перевершили розрахункові терміни служби. Відповідно до американських оцінок, стратегічні ядерні сили Росії до кінця наступного десятиліття скоротяться в 2–3 рази. Як вважають американці, кількість МБР у нас скоротиться з 750 до 500–400, БРПЧ – з 384 до 176, важких бомбардувальників – з 70 до 30–40. У цілому на цих засобах можна буде розмістити максимум 2000 боеголовок. При нинішньому рівні фінансування стратегічні ядерні сили Росії скоротяться в 2010р. до рівня приблизно в 1000 боеголовок: не більш 200–300 МБР, 5–6 підводних човнів і 10–15 бомбардувальників», – наголошує професор Наталія Кісовська [8, с. 16].

Подальші перспективи розвитку Росії і США повинні носити не двосторонній, а різносторонній характер. Це пов'язано, насамперед, з розширенням кількості членів «ядерного клубу», реєстр яких поступово росте. Незважаючи на закінчення «холодної війни», і заміною ідеології геополітикою в питаннях міжнародних відносин,

Росія продовжує виходити з позиції «ядерного стримування», незважаючи на соціально-економічні проблеми держави.

До того ж у Росії значно більше, ніж у Франції і Великобританії, потреб в підрозділах загального призначення – сухопутних, військово-повітряних (включаючи ПРО), та військово-морських силах. «Але навіть за найсприятливіших умов розвитку російської економіки кількісної рівності зі США нам не витримати», – наголошує професор Ігор Корольов [9, с. 9–10].

Ситуація небезпечна, але не безнадійна. Росія, як велика держава, може і повинна стати одним з головних ініціаторів багатопольярного формування нового світового порядку, у якому інтереси різних центрів сили не приводили б до монополії політичної влади на планеті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином успадкований комплекс проблем та протиріч тимчасово загальмовує процес геополітичного домінування Російської Федерації на сучасній політичній та міжнародній арені. В той же час нинішня Росія має потужний економічний та військовий потенціал, наявність, модернізація та використання якого дозволить цій країні повернути собі статус наддержави, яка, в перспективі, здатна впливати на глобальні соціально-економічні та політичні процеси в усьому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбатов А.Г. Национальная безопасность России в многополярном мире / А.Г. Арбатов // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №10. – С. 21–38.
2. Арон Л. Внешнеполитическая доктрина посткоммунистической России и ее внутриполитический контекст / Л. Арон // США – Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – №1. – С. 34–47.
3. Баталов Е.Я. Кременюк В. А. Россия и США: соперники или соратники? / Е.Я. Баталов, В.А. Кременюк // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – №6. – С. 19–37.
4. Бжезинский З. Большая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
5. Борисов В., Фармазян Р. Военная экономика: Опора на эффективность и экономию расходов / В. Борисов, Р. Фармазян // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №8. – С. 75–81.
6. Давыдов Ю.П. Россия, США и интегрирующаяся Европа / Ю.П. Давыдов // США –

- Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – №11. – С. 3–25.
7. Загладин Н. Новый мировой порядок и внешняя политика России / М. Загладин // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №1. – С. 14–27.
 8. Кисовская Н. Политическая активность предпринимательства в постсоветской России / Н. Кисовская // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №2. – С. 40–50.
 9. Королев И.С. Россия в мировой экономике: проблемы самоопределения / И.С. Королев // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №3. – С. 26–29.
 10. Кудров В.М. Мировая экономика и Россия на пересечении веков: старые прогнозы и реальность / В.М. Кудров // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – №7. – С. 3–20.
 11. Могилевкин И.М. Борьба за российское пространство / И.М. Могилевкин // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №3. – С. 98–106.
 12. Молочков С.Ф. Проблема в российско-канадских отношениях / С.Ф. Молочков // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – №4. – С. 38–50.
 13. Носов М.Г., Рогов С.М., Шмелев М.П. Россия и Запад после 11 сентября 2002 года / М.Г. Носов, С.М. Рогов, М.П. Шмелев // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – №6. – С. 3–19.
 14. Патрон А.П. Россия – США: геополитика и экономика в XXI ст. / А.П. Патрон // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – №8. – С. 21–36.
 15. Пороховский А.А. Россия и мировая экономика / А.А. Пороховский // США – Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – № 3–4. – С. 3–18.
 16. Рогов С.М. Ядерное оружие в многополярном мире / С.М. Рогов // США – Канада: экономика, политика, культура. – 1998. – №8. – С. 3–19.
 17. Фарамазян Р.А., Борисов В.В. Военная экономика Запада и Россия после холодной войны / Р.А. Фарамазян, В.В. Борисов // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №11. – С. 47–55.
 18. Хозин Г.С. Российско-американские отношения: взгляд из космоса / Г.С. Хозин // США – Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – №1 – С. 47–60.
 19. Шерман У. Перекрестки Европы: Россия – Запад и новые смежные государства / У. Шерман // США – Канада. – 1999. – №3/4. – С. 84–114.